

POETONIMLARNING AYRIM LINGVOPOETIK JIHATLARI SHARHI

Almardanova Zebo Xamzayevna

QMII akademik litsey o'qituvchisi

Ubaydullayeva Orzigul Abdukhakimovna

Qarshi davlat Universitet magistranti

QMII akademik litsey o'qituvchisi

Khudoykulova Zilola ILHomovna

QMII akademik litsey o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada poetonimlarning ayrim xossalari tahlil qilinib, ulardan badiiy matnda obrazli foydalanish imkoniyati ochib beriladi.

Kalit soʻzlar: poetonim, antroponimlar, obraz, obrazlilik, metonimiya, metafora, muallif poetonimi, real nomlar.

KIRISH

Ma'lum bir ma'no tashuvchi onomastik birliklar maxsus nominativ vazifa bajarish bilan birga kontekst talabi bilan ekspressiv vazifa ham bajarib, lingvopoetik ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Y.A.Karpenko 1984 yilda Leypsigda bo'lib o'tgan Xalqaro Onomastika Kongressida o'zining umummilliy til va badiiy adabiyotdagi atoqli otlarning o'ziga xos xususiyatlari haqida mutaxassislariga juda qisqa, besh xil mulohaza bayon qilingan bir sahifadan iborat fikrlarini taqdim etadi. Bu tezislarda poetonimlar ilk bor alohida masala sifatida ilmiy munozaraga kiritilgan edi.

Birinchi mulohaza: poetik onimiyaning ikkilamchi tabiati bilan bog'liq bo'lib, u umumxalq onomastika fonida paydo bo'lgan va unga suyanadigan "maqsadning sub'ektiv in'ikosi", "yozuvchi tomonidan umumtil onomastik me'yorlari bilan bajariladigan "o'yin"dir.

Ikkinchi mulohaza: Poetik onomastikaning asosiy xususiyati shundaki, uni muallifning o'zi tanlaydi yoki yaratadi, xalq onomastikasi esa tarixiy jihatdan qat'iy belgilanadi. Badiiy nomning obraz (tashuvchi), obrazli tizim, badiiy tushuncha, janr va uslub bilan bog'lanishi sezilarli darajada tor bo'lsa-da, onomastikaning sub'ektiv asosidan chetlashmaydi.

Uchinchi mulohaza: Badiiy onomastikaning vazifalari oddiy nomlarning funksiyalaridan sezilarli darajada farq qiladi. Bu yerda differensiallik emas, uslubiy vazifa yetakchi bo'lib, u axborot-uslubiy (konseptual ma'noga ega) va emotsional-uslubiy (ma'no konseptual emas) vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

To'rtinchi qoidada "tilga mansub bo'lgan umummilliy, haqiqiy onomastikadan farqli o'laroq, poetik onomastika nutqiy birlikdir."

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Poetik onimiya **beshinch**i xususiyati sifatida **badiiy asar** sarlavhasini nazarda tutadi. Sarlavhani poetonim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradigan ushbu qoida, bir tomondan, poetik va onomastik tadqiqotlar uchun yangi ufqlarni ochdi, boshqa tomondan, u poetonimologiyaning mutlaqo yangi va rivojlanmagan sohasiga tegishli edi.

Olimning poetik onomastikaning asosiy muammosi borasidagi tadqiqotlari asosida izlanishlar olib borgan V.M.Kalinkin shunday xulosaga keladi: "Y.A.Karpenkoning g'oyalarini ishlab chiqayotib, "poetik onomastikaning predmeti asl nomlar emas, balki ularning o'ziga xos o'zgarishi - poetonimlar" ekanligiga amin bo'ldim. Shu bilan birga, poetonimlarning eng muhim xususiyati shundaki, ular real emas, balki muallifning ijodiy ongi va (asar matni orqali) o'quvchi ongida idrok etiladi va ideal tasvirlarda mavjudlikni bildiradi."

"Poetik nom (poetonim) badiiy asarlar tilida nominativ vazifadan tashqari xarakterlovchi, uslubiy va g'oyaviy vazifalarga ham ega bo'lgan nomdir". N.V.Podolskayaning "Slovar russkoy onomasticheskoy terminologii" lug'ati 1978 yildagi nashrida ushbu ta'rif berilmagan. Demak, poetonim atamasi nisbatan keyinroq yangi paydo bo'lgan termin sifatida lug'atning keyingi to'ldirilgan nashriga kiritilgan. Badiiy matndagi poetonim tegishli nomlarning barcha toifalarini umumlashtiruvchi universal atama hisoblansa, onimlar turiga ko'ra, poetik antoponim (antropopoeonim), poetik toponim (toponopoeonim), poetik zoonim (zoopoeonim) kabi atamalarni qo'llash mumkin.

Poetik antroponimlar. Tilning ijtimoiy hodisa ekanligi onomastikada, jumladan, antroponimikada aniq ko'rinadi. Ismlarning yuzaga kelishi ijtimoiy hodisadir. Ismlarning ijtimoiy hodisa ekanligi ismlarni tanlash motivida, shuningdek, ismlarning o'ziga turli ijtimoiy, etnografik, diniy ma'nolar yuklanishida ham ko'rinadi.

Badiiy asarning tarixiylik nuqtai nazaridan tanlangan mavzusiga ko'ra, tarixiy shaxs yoki to'qima obraz nomi masalasi ko'ndalang qo'yiladi. Bu borada V.A.Nikonov quyidagicha fikr bildiradi: "Personaj nomi badiiy obraz yaratuvchi vositalardan biri bo'lib, u personajning ijtimoiy mansubligini tavsiflashi, milliy va mahalliy koloritni ifodalashi mumkin, agar asarda o'tmishda sodir bo'lgan voqelik tasvirlangan bo'lsa, tarixiy shaxslar ismi yordamida tarixiy haqiqat qayta yaratiladi (agar haqiqatga zid ravishda nom tanlangan bo'lsa, u to'la tiklanmay qoladi)" O'zbek tilshunosligida ham badiiy matn lingvopoetikasiga oid ishlarda personaj nomi

badiiyati masalasi ilgaridan o'rganilib kelingan bo'lsa-da, "poetonimlar – onomastik birlik" tamoyili asosida tadqiq qilish endigina shakllanib kelmoqda.

XULOSA VA MUNOZARA

Mazkur sohaning yetuk mutaxassislari e'tirof etganlaridek, nominatsiya tamoyillari davriy xarakterga ega bo'lib, o'zgarib turadi. Aholining turmush tarzi, madaniyati, tafakkur olami nominatsiya tamoyillarini belgilaydi. Shunday ekan,

onomastik birliklar tizimi ham muayyan davrdagi ijtimoiy hodisalar ta'sirida o'zgarishlarga uchraydi, zamonaviy talqinlar negizida o'zining yangi qatlamini shakllantiradi va shunga muvofiq tarzda yangicha mezon va tamoyillar ham vujudga keladi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Begmatov E., Do'simov 3., Nafasov T., Qoraev S. O'zbek nomshunosligi: tadqiq yo'nalishi va usullari // Xiva, 1991. 1-son.
2. Kenjaeva S. O'zbek tili antroponimlarining nominatsion-motivatsion asoslari va tavsifi: fil.fan.bo'yicha (PhD) diss. avtoref. Qarshi, 2019.
3. Muqimova Z.R. O'tkir Hoshimov asarlarida poetonimlar olami // Buxoro davlat universiteti Ilmiy axboroti 2019/2(74). – B.114-119
4. Yuldashev O. Gemonimlar onomastik birlik sifatida // “Filologiyaning dolzarb masalalari” respublika ilmiy-uslubiy anjumani materiallari to'plami. 1-kitob, Qo'qon, 2020.